

нафтопродуктів, легкозаймистих рідин, які широко застосовують у побуті (бензол, толуол, ксилол, етилацетат, бутанол, бутилацетат, етанол, вайт спірит тощо). Тому слідчі у таких провадженнях призначають переважно експертизу нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів.

Ефективність проведення будь-якої судової експертизи, а також вирішення ідентифікаційних завдань залежить від правильності дій слідчого на місці події та подальшому швидкому вирішенні питання про призначення експертизи, ретельності підготовки до призначення експертизи тощо.

Так, на місці пожежі вилучення зразків (обгорілих предметів, вугілля, золи) проводять оперативно: 2—4 зразки — із осередку загорання, 2—4 (контрольні) — на значній відстані. Їх упаковують герметично в скляну або поліетиленову тару, обов'язково додаючи протокол огляду, схему вилучення, фотографії та зазначаючи, скільки часу пройшло до вилучення і які зовнішні чинники впливали на зразок. Через летючість багатьох нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів їх (а також об'єкти-носії з ними) необхідно спрямовувати спочатку на криміналістичну експертизу нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів, а потім — на експертизи інших видів (трасологічну, медичну та ін.) [1, с. 29].

На дослідження слідчі направляють експерту пожежне сміття, вилучене під час огляду місця події, яким найчастіше є рештки обгорілого одягу потерпілої особи. Також направляють ємкості та предмети, у яких містяться залишки або нашарування нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів. До типових питань, які ставлять на розв'язання експертів, належать:

1) Чи належать надані на дослідження об'єкти до нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів? Якщо так, то до яких саме?

2) Чи є на наданих на дослідження об'єктах сліди нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів, легкозаймистих або горючих рідин (у залишках, вилучених на місці пожежі, чи змивах, відібраних у особи)?

3) Чи мають надані на дослідження зразки нафтопродуктів спільну родову, групову належність та чи складали раніше єдиний об'єм (єдину масу) [2]?

Проведений нами аналіз свідчить, що у 76% проваджень за фактом вчинення умисних вбивств, пов'язаних із підпалом, у яких призначали судові експертизи зазначеного виду, виявляли сліди змінених нафтопродуктів, однак, конкретний їх вид встановлено не було. До основних причин неможливості визначення виду нафтопродукту, що було використано для підпалу особи (трупу), належать фізико-хімічні зміни об'єкту в процесі конденсації, сорбції,

окислення вуглеводнів, випаровування, а також втрати об'єктом ідентифікуючих ознак під час горіння. У 21% проваджень на пожежному смітті, що досліджувалось, виявлено сліди нафтопродуктів та визначено їх конкретний вид. Водночас у 3% проаналізованих кримінальних проваджень взагалі не виявлено слідів нафтопродуктів, хоча інші обставини, які встановлені під час розслідування, свідчили про використання винними особами легкозаймистих речовин.

Неможливість визначення виду нафтопродукту або інших речовин, що були використані, іноді пояснюється межами чутливості застосованих експертом методів дослідження. Наприклад, методи якісного люмінесцентного аналізу та хроматографії в тонкому шарі сорбенту дають змогу виявити та встановити родову належність окремих світлих дистилатних нафтопродуктів (зокрема, бензину, дизельного палива, гасу, нафтової оливи). Однак, використання зазначених методів є неефективним під час дослідження аліфатичних вуглеводнів [3, с. 249].

Отже, неможливість отримання висновку експерта про наявність і вид застосованого продукту чи матеріалу пояснюють обмеженою чутливістю методів дослідження, а також фізико-хімічними змінами, що відбулися під впливом природних та інших чинників. З метою недопущення втрати об'єктами ідентифікувальних ознак пропонуємо визначити деякі рекомендації, які доцільно дотримувати слідчим під час призначення експертизи нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів: 1) здійснювати правильне та достатнє відібрання та збереження вилучених зразків (за можливості залучати до участі у цих діях спеціалістів); 2) використовувати консультативно-довідкову допомогу спеціаліста (експерта) щодо питань, які слід поставити на його вирішення; 3) забезпечувати першочергове призначення цього виду експертного дослідження.

Список використаних джерел

1. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л. Криміналістичне дослідження нафтових продуктів та паливно-мастильних матеріалів : метод. рек. Київ : Кий, 2010. 36 с.
2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін та допов.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 25.02.2021).
3. Лакуста О. М. Особливості дослідження світлих дистилатних нафтопродуктів при проведенні судових експертиз за допомогою методів люмінесцентного аналізу та хроматографії в тонкому шарі сорбенту // Теорія та практика судово-експертної діяльності : мат-ли VIII міжвідом. конф. (Київ, 27.11.2019). Київ, 2019. С. 246—249.

Д. І. Гайдамакіна,

старший науковий співробітник ННЦ «ІСФМ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2823-2810>, e-mail: dianagayd@yahoo.com

О. С. Дробишева,

старший науковий співробітник ННЦ «ІСФМ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0447-0408>, e-mail: 13335789@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОЗНАК ЛІТЕРНОГО ТА ЦИФРОВОГО ПИСЬМА

Анотація. Наведено випадок з експертної практики і деякі проблемні питання, які виникають у експертів у процесі вирішення завдань відносно взаємозв'язку

ознак літерного та цифрового письма під час вирішення ідентифікаційних і діагностичних завдань.

Ключові слова: взаємозв'язок ознак літерного й цифрового письма, загальні та окремі ознаки почерку.

Abstract. The case from forensic expert practice and some issues arising in solving tasks regarding correlation of features of letter and digital writing in solving identification and diagnostic tasks are given.

Keywords: connection between the features of letter and digital writing, general and individual features of handwriting.

Аннотация. Приведён случай из экспертной практики и некоторые проблемные вопросы, возникающие у экспертов в процессе решения задач относительно взаимосвязи признаков буквенного и цифрового письма при решении идентификационных и диагностических задач.

Ключевые слова: взаимосвязь признаков буквенного и цифрового письма, общие и частные признаки почерка.

Формування та розвиток почерку — це єдиний процес, що охоплює всі види графічних накреслень (зокрема, цифри). Аналіз практики проведення експертиз свідчить, що в експертів-почеркознавців під час вирішення ідентифікаційних і діагностичних завдань часто виникає необхідність у визначенні взаємозв'язку ознак у літерному й цифровому письмі. Дослідження так званих змішаних записів дуже часто є одним із найскладніших у проведенні почеркознавчої експертизи. Питання вивчення властивостей почерку, встановлення можливостей вирішення ідентифікаційних завдань у почеркознавчому дослідженні літерного й цифрового письма завжди були предметом уваги експертів-почеркознавців. Ці питання вивчали такі видатні вчені-криміналісти, як Л. Е. Ароцкер [1], В. Г. Кириченко [2] та ін.

Мета нашої роботи полягає в обґрунтуванні й систематизуванні теоретичних знань щодо дослідження змішаних рукописних записів (літерних і цифрових), встановлення взаємозв'язку ознак літерного й цифрового письма, окремих закономірностей почерку, визначення структури цього процесу. Однакові умови навчання письму, застосування єдиної методики навчання та єдність психофізіологічної основи формування навичок сприяють виробленню єдиної стереотипної установки для виконання літер і цифр. Наявність спільної основи (єдність навичок) і те, що елементи літер і цифр мають багато спільного, обумовлюють взаємозв'язок ознак літерного й цифрового письма.

Вивчення експертної практики було необхідним для того, щоб з'ясувати: а) у чому полягає подібність (і несхожість) ознак загальної характеристики почерку взагалі й загальних ознак в літерному і цифровому письмі; б) встановити взаємозв'язок окремих ознак у цифрах, літерах і їх поєднаннях.

У результаті вивчення й узагальнення експертної практики отримано відомості про взаємозв'язок ознак літерного і цифрового письма. Високому ступеню виробленості й швидкому темпу письма в літерному тексті повністю відповідають такі самі показники написання цифрового тексту. Майже повністю відповідають також ознаки будови почерку в цілому. Лише в окремих випадках цифри порівняно з літерами більш стрункі, спостерігається невідповідність ступеня конструктивної складності почерку

під час виконання цифр і літер. Така невідповідність проявляється, здебільшого, за рахунок більш простих рухів виконання цифр порівняно з літерами.

Це дає змогу вважати, що ознаки загальної характеристики почерку під час написання літер і цифр майже збігаються. Деяка невідповідність ознак будови почерку за рахунок більшої чіткості, стрункості й простоти рухів у написанні цифр може бути пояснена тим, що це вимагає, щоб будь-який цифровий знак, який виражає не якийсь певний звук, а ціле числове поняття, був очевидний тому, хто читає, й написаний чітко та розбірливо. Такі самі вимоги пред'являють і до написання літер. Однак, якщо у слові будь-яку літеру написано недостатньо чітко, то поєднання літер дає змогу її визначити й слово можна прочитати. У цифровому записі цього зробити не можна.

Як зазначав Л. Є. Ароцкер [1], розміри цифр і літер в абсолютних величинах неоднакові. Із експертної практики встановлено, що відносний розмір цифр і букв майже у всіх випадках однаковий. Іноді зустрічається невідповідність розміру (розмір цифр менший, ніж розмір літер). Як відомо, розстановка — це відношення інтервалу між літерами до їх висоти. До середньої розстановки належить розташування знаків, в якому інтервали між літерами дорівнюють їх висоті. Однак, до цифр такі співвідношення для визначення виду розстановки використати не можна, оскільки цифри в числах прийнято писати стисло, широка розстановка цифр (висота цифр менше, ніж інтервал між ними) майже неможлива. Тому доцільно розглядати розстановку таких записів середньою (інтервал між цифрами дорівнює половині їх висоти), вузькою (інтервал між цифрами менше, ніж половина їх висоти) і широкою (інтервал між цифрами більше, ніж половина їх висоти). Натомість кут нахилу цифр зазвичай більше, ніж кут нахилу літер. Зв'язність літер і цифр майже збігається.

Отже, загальні ознаки почерків у літерному й цифровому текстах здебільшого збігаються. Поміж загальних ознак найбільше різняться відносний розмір і розстановка знаків. Вивчення окремих ознак встановило, що особливості напрямку рухів однакові під час виконання цифри «0» і літери «О», цифри «6» і м'якого знаку, початкових елементів цифри «3» і літери «З», цифри «7» і літери «ч», цифри «9» і літери «д». Такі самі дані отримано під час вивчення розміщення точки початку рухів, способу початку рухів, способу та вид з'єднання елементів у знаках. Особливості з'єднання знаків є однаковими у поєднаннях «07» та «Оч», «30» та «Зо», «01» та «он», «6» та «ь», «60» та «ьо».

Наведемо приклад із експертної практики [3]. До Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (нині — Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса») від районного суду для проведення судово-почеркознавчої експертизи надійшла розписка. Дослідженню підлягали рукописні літерні й цифрові записи щодо виконання цих записів О. або іншою (-ими) особою (-ами). Як порівняльний матеріал було надано вільні зразки почерку О. у вигляді рукописних літерних записів, а також обмежена кількість зразків цифрового

письма (див. Рис. 1). Експерт заявив клопотання, але додаткові зразки почерку О. у вигляді цифрових записів надано не було. Тому експерт був змушений використовувати не тільки представлені зразки цифрового письма, а й зразки почерку у вигляді літерних записів, оскільки в них містилися поєднання літер, схожі з досліджуваними цифровими записами.

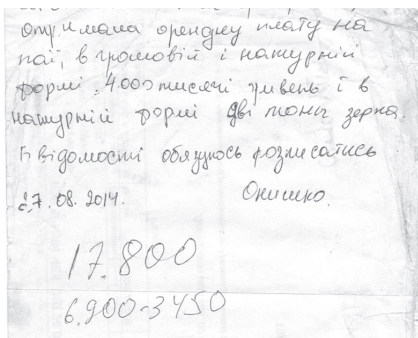

Рис. 1. Досліджувані рукописні літерні й цифрові записи

Експерт ретельно порівняв рукописні літерні й цифрові записи зі зразками почерку О., визначивши ідентифікаційний комплекс збіжних загальних і окремих ознак, достатній для категоричного висновку щодо виконання цих записів громадянкою О.

Окремі ознаки у подібних до зображених літерних і цифрових знаках, а також їх поєднаннях здебільшого є однаковими. Лише в окремих випадках можуть бути варіації ознак у цифрах або їх частинах, які відсутні у відповідних літерах.

Це може допомогти експерту-почеркознавцю, якщо на дослідження як порівняльний матеріал надано обмежену кількість зразків цифрового письма. Як зазначає В. Г. Кириченко [2], проводячи дослідження, експерт завжди прагне до виявлення стійкої сукупності ознак, індивідуальної для кожного певного почерку, і на цій підставі робить висновок про тотожність виконавця записів. Тому, якщо під час дослідження цифрових записів у розпорядженні експерта бракує зразків цифрового письма, він об'єктивно не може виявити всі варіанти ознак, а також бути впевненим щодо їх стійкості. Допомогти експертові можуть зразки літерного письма (особливо, якщо вони містять поєднання літер, схожих із цифровими записами).

Порівнюючи зразки літерного й цифрового письма, доцільно визначити їх збіжні й відмінні ознаки. Літерне

письмо слід використовувати для оцінювання виявлених ознак, але тільки коли встановлено збіжність ознак у зразках. Водночас, слід враховувати, що ознаки загальної характеристики почерку в літерному й цифровому матеріалі майже завжди однакові. Якщо встановлено розбіжності, то вони полягатимуть зазвичай у більш чіткому, стрункому й простому виконанні цифр порівняно з літерами. Поміж загальних ознак найчастіше відрізняються розмір і розстановка знаків у зразках літерного й цифрового письма однієї особи, що необхідно враховувати під час проведення експертизи. Аналогічні знаки та їх поєднання також слід використовувати, але саме у випадку подібності ознак (наприклад, дуговий спосіб з'єднання цифр і літер у поєднаннях «30» і «3о», петлевий спосіб з'єднання елементів цифри «6» і м'якого знаку тощо). Однак, розбіжності не можуть слугувати підставою для висновку про те, що ця ознака у цифрових записах нестійка, випадкова.

Отже, слідчий і суддя, які спрямовують матеріали на експертизу цифрових записів, мають надавати у розпорядження експерта вільні зразки не тільки цифрового, а й літерного письма, та намагатися, щоб в останніх було представлено поєднання літер, аналогічні досліджуваним цифровим записам. Проводячи експертизу цифрових записів для характеристики почерку й виявлення стійких варіантів окремих ознак (особливо у випадках обмеженості порівняльного матеріалу), а також для оцінювання виявлених ознак слід використовувати зразки цифрового й літерного письма тільки тоді, якщо встановлено збіжність ознак у наданих зразках того й іншого письма однієї особи. Знання певного взаємозв'язку ознак літерного й цифрового письма сприятиме точнішому і глибшому оцінюванню ознак під час експертиз цифрових записів.

Отже, вивчення закономірностей почерку у разі взаємозв'язку ознак літерного і цифрового письма на сьогодні є актуальним і потребує подальшого ретельного вивчення.

Список використаних джерел

1. Ароцкер Л. Е. К вопросу об идентификации личности по цифровому письму // Теория и практика криминалистической экспертизы. 1955. Вып. 1. С. 77, 81.
2. Кириченко В. Г. Взаимосвязь признаков цифрового и буквенного письма // Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1957. С. 61—65.
3. Архів ХНДІСЕ за 2015—2019 р.

K. Gasiński,

PhD student, PhD School at Jan Kochanowski University, Kielce, Poland,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5029-6434>

THE OPINION OF THE SOCIAL INSURANCE INSTITUTION'S CERTIFYING PHYSICIAN AS A SPECIAL FORM OF EXPERT'S OPINION IN POLISH LEGAL SYSTEM

Abstract. The aim of this article is to present a particular type of expert opinion functioning in the Polish legal system, which is the opinion of the ZUS practitioner. It reveals the basis for its issuance, the procedure for appeal, and its ultimate effect on the termination edition.

Keywords: expert, doctor, Social Insurance Institution, inability to work.

Аноатація. Мета цієї статті — представити особливий тип експертного висновку, який діє в польській правовій системі, а саме думку Установи соціального страхування. Розкрито підстави для його видачі, процедуру оскарження й наслідки для припинення дії.

Ключові слова: експерт, лікар, установа соціального страхування, непрацездатність.